

Zwarte rat

Rattus rattus

De zwarte rat is wat kleiner en slanker dan de bruine rat. De vacht is niet altijd zwart, zoals de naam wel suggereert, maar kan op de rug variëren van zwart tot grijsbruin. De onderzijde is wit tot donkergrijs (soms zwart), met soms met een duidelijke demarcatielijn tussen rug- en buikkleur. In de vacht zitten langere donkere haren. De kop is vrij spits, met grote ogen en relatief lange snorharen. De oren zijn groot, dun en bijna kaal. De staart is eenkleurig, rolrond en altijd langer dan de kop-romplengte. De kop-romplengte is bij volwassen dieren tot 2,4 cm, de staartlengte tot 26 cm. Het gewicht is maximaal 280 g (TWISK ET AL. 2010).

Zwarte ratten leven meestal in groepen, naar het schijnt zonder rangorde. De vrouwtjes zijn bij circa drie maanden geslachtsrijp. Er zijn 3-6 worpen per jaar; de gemiddelde worpgrootte is zeven (BECKER 1978A).

Leefomgeving

In Nederland is de soort sterk aan bebouwing gebonden. Vroeger ging het om pakhuizen, woonhuizen en fabrieken, tegenwoordig leven zwarte ratten vooral in grootschalige intensieve veehouderijen. Waar veel stallen worden afgebroken, trekken zwarte ratten lokaal weer de huizen in. Daarnaast wordt de soort vaak op schepen gezien.

Voedsel

In Noordwest-Europa leeft de zwarte rat vooral van granen en zaden, maar ook vruchten zijn geliefd. Insecten worden niet versmaad en incidenteel wordt ander dierlijk voedsel genuttigd (BECKER 1978A, VAN BLAADEREN 1992).

Areaal

De zwarte rat komt oorspronkelijk uit Zuidwest-India maar kwam 10.000 jaar voor Christus al in het Midden-Oosten voor. Via handelswaar koloniseerde de soort in de Romeinse tijd het hele Middellandse Zeegebied (MCCORMICK 2003). Vervolgens verspreidde hij zich, samen met de Europese ontdekkingsreizigers en kolonisten, verder over de wereld. In 1554 is de soort voor het eerst gemeld uit Zuid-Amerika. De zwarte rat komt in hoofdzaak voor in warme landen. In agrarisch landschap in Zuid-Azië, op de Caribische eilanden en op eilanden in de Stille Oceaan kan de zwarte rat een ware plaag zijn. In koudere gebieden is de zwarte rat grotendeels verdrongen door de bruine rat.

Voorkomen in Nederland

Historische gegevens tot 1946

In Nederland zijn in een aantal plaatsen resten van zwarte ratten uit de Romeinse tijd gevonden, onder meer bij Maasbracht (LI) (CLASON 1999), Voorburg (ZH) (ZEILER & DE VRIES 2009), Den Haag (CARMIGGELT ET AL. 1998), Valkenburg (ZH) (LAARMAN 1987), Vlaardingen (ZH) en Velsen (NH) (GORDIJN-VONS 1977). Deze liggen allemaal aan het water, net als verreweg de meeste vindplaatsen uit de Romeinse tijd in Groot-Brittannië (MCCORMICK 2003).

Tot in de achttiende eeuw was de zwarte rat talrijk in steden en dorpen (BENNET & VAN OLIVIER 1822). In de achttiende eeuw werd de soort in Europa met de bruine rat geconfronteerd (PASTEUR 1796). IJsseling & Scheygrond (1943) betwijfelden dat de bruine rat de zwarte verdrongen zou hebben. Wel achten zij het waarschijnlijk dat de zwarte rat zou afnemen door de moderne bouwwijze en omdat zolders niet meer gebruikt werden voor de voedselopslag.

Periode 1946-1969

Van oudsher kwamen zwarte ratten voor in Zeeuws-Vlaanderen. Voor 1953 kwam de soort voor in het oosten en midden van Zeeuws-Vlaanderen, in Vlissingen op Walcheren en in Goes op Zuid-Beveland (BODE 1999). In 1953 kwam hij behalve in Zeeland ook voor in bijna heel Noord-Brabant en Limburg, de Achterhoek, het zuidoosten van Twente, het noorden van Groningen en Friesland, en in een aantal havensteden (VAN WIJNGAARDEN ET AL. 1971). Van 1954-1960 en in 1965 kwam de zwarte rat ook voor in Enschede (OV) (BODE 1999). Daarna ging hij sterk in aantal en verspreiding achteruit, totdat in 1968 alleen nog Amsterdam en Rotterdam en het gebied ten zuidoosten van Eindhoven bezet waren (VAN BLAADEREN 1982).

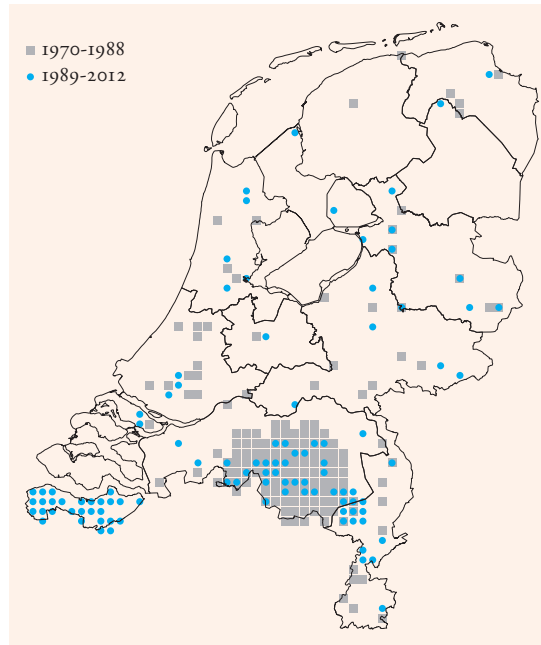
Periode 1970-1988

Van 1955 tot 2000 werd de verspreiding van de zwarte rat nauwkeurig bijgehouden. De soort kwam in deze periode voor op tientallen plaatsen verspreid over het gehele land. Over het algemeen betrof het bedrijven bij havens waar voedergranen worden overgeslagen, of veevoederbedrijven met een aanlegplaats voor schepen. Vanuit het gebied ten zuidoosten van Eindhoven verspreidde de zwarte rat zich geleidelijk over steeds meer stallen van bio-industriebedrijven in

Zwarte rat.
Foto: Paul van Hoof.
Ship rat.

het midden en oosten van Noord-Brabant. Ook leefde hij aan boord van binnenvaartschepen (VAN BLAADEREN 1992). De dieren werden in de jaren 1983-1985 intensief bestreden, waardoor het aantal gedecimeerd werd en het areaal in Noord-Brabant weer kromp. In 1975-1988 kwam de zwarte rat in Zeeland niet meer voor (DE KRAKER 2010A). In Overijssel leefden zwarte ratten in Zwolle (1977-1985), Deventer (1979-1982, 1985, 1986), Hengelo (1978-1981), Enschede (1981-1985, 1987, 1988) en Almelo (1983-1984) (BODE 1999).

Periode 1989-2012

Hoewel de zwarte rat in Noord-Brabant is terugdrongen, veroorzaakt hij plaatselijk nog veel overlast en zijn er ook steeds meer meldingen uit steden en dorpen, zoals Nuenen, Best en Sint-Oedenrode, en uit de wijk Achtse Barrier in het noorden van Eindhoven, waar in twee jaar tijd 134 zwarte ratten in één tuin zijn gevangen. De oorzaak van de overlast is niet goed bekend, maar is in verband gebracht met de sluiting van varkensbedrijven in de omgeving,

▼
Grootschalige varkensstallen vormen een goede leefomgeving voor de zwarte rat.

Foto: Jack Theelen.

The buildings of large scale pig farms form a good habitat for the ship rat.

waardoor de ratten verhuizen. In delen van Noord-Brabant en Limburg is inmiddels sprake van een plaag (BODE 1999). In grote delen van Limburg lijkt de zwarte rat begin eenentwintigste eeuw te ontbreken, getuige het feit dat hij niet in braakballen van kerkuilen is aangetroffen (AELEN & AELEN-GIESEN 2010). In Midden-Limburg zijn er in 1980-1993 echter zeven meldingen van zwarte ratten en in 1994-2007 83 meldingen, wat in 2010 leidde tot een gecoördineerde bestrijdingsactie (ANONYMUS 2012).

Ook in Zeeuws-Vlaanderen en in het aangrenzende Belgisch-Vlaanderen wordt de laatste jaren een opvallende toename geconstateerd, ook in relatie met de intensieve varkensmesterij en pluimveehouderij (DE KRAKER 2010A). In de rest van het land gaat het voornamelijk om kleine geïsoleerde populaties en solitaire exemplaren bij varkenshouders en in steden met een overslaghaven. Zo worden in Overijssel nog zwarte ratten gemeld uit Almelo, Delden, Deventer, Enschede, Hasselt, Kampen, Steenwijk en Zwolle (BODE 1999). Waarnemingen uit het vrije veld kunnen alleen worden gevalideerd bij voldoende bewijs, bijvoorbeeld een foto (BODE 1999).

Veranderingen en oorzaken

De oorzaak van de recente opmars in het zuiden van het land is wellicht te wijten aan de beschikbaarheid van hoogwaardig voer en beter geïsoleerde schuilplekken, waardoor de overleving van jongen is toegenomen. Van belang is wellicht dat in warme zomers zwarte ratten zich gemakkelijker door het vrije veld kunnen verspreiden. Ook liften zwarte ratten mee met vee- en voertransporten (SMITH 2010), die de afgelopen 30 jaar sterk zijn toegenomen.

De toename van het aantal meldingen van zwarte ratten in woningen in Midden-Limburg, vooral bij eigenaren van huis- en hobbydieren, is waarschijnlijk het gevolg van het slopen van stallen in het buitengebied, waardoor de ratten op zoek zijn gegaan naar nieuwe verblijfplaatsen in de bebouwde kom.

Bedreigingen en bescherming

De zwarte rat is een van de soorten waarvoor op grond van artikel 4.1 van de Flora- en faunawet geen ontheffing nodig is om de dieren te doden. Er worden geen beschermende maatregelen voorgesteld.

Hans Hollander

SUMMARY

Ship rat *Rattus rattus*

The ship rat occurs locally throughout the country. It is most prevalent in Zeeuws-Vlaanderen in the south of Zeeland, and the eastern part of Noord-Brabant. The species is closely associated with urban and built-up areas. Nowadays, ship rats are typically found in intensive livestock farms and on ships, and locally in and around residential houses. In the past, ship rat used to be more widespread, but concerted pest control efforts have reduced the numbers considerably in most of the country, with the exception of the southern provinces, where the number of sightings has in fact increased.